

Türkiye'deki Kültürel Yaşam: Sayısal Bir Değerlendirme

Bülent Yılmaz*

Son yıllarda, gelişme ve toplumsal değişme gerçeklerinin ekonomik-teknolojik merkezli bakış açıları ile değerlendirilmesi egemen olan bir eğilimdir. Toplumsal yaşamın bütünlüğünü bir anlamda yadsıyan bu yaklaşım biçimi gelişme ve değişmeyi ekonomik kalkınma ve teknoloji ile ilişkiye indirgeyen anlayışın ifadesidir. Oysa, ekonomi ve teknoloji, aralarında etkileşimin söz konusu olduğu eğitim, siyaset, hukuk, ahlak, yönetim, bilim, sanat, felsefe, din vb. gibi, toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği toplumsal yapının parçalarıdır. Dolayısıyla, kalkınma ya da değişme kavramları bütün bu alanlardaki gelişme ve değişmeyi içermek durumundadır. Somut olarak söylemek gerekirse, kişi başına düşen ulusal gelir ya da bir ülkenin dışsatım miktarı kendi başına kalkınma ya da değişimin göstergesi olamaz. Son yıllarda, gelişmenin bütünselliğini görece çok ifade eden “insani gelişim” kavramı büyük ölçüde bu nedenle kullanılmaya başlanmıştır. İnsanı dışlayan ya da ona yansımayan bir kalkınmanın tercih edilir bir şey olamayacağı açık.

Genelde, sanat, edebiyat, yayın, spor, eğlenme gibi etkinlikleri kapsadığı kabul edilen kültürel yaşam, toplumsal değişme ve kalkınmanın en canlı ve insani yanını oluşturmaktadır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Avusturyalıların onarılmasını istedikleri ilk yapının opera binası olması, sanayi devriminin büyük bir düşünsel değişim sürecinden (Rönesans, Reform, hümanizm, aydınlanma) sonra gerçekleşmesi ve nihayet daha eskilerde, antik dönemde tiyatro yapılarının o kentteki nüfusun %10-20'sini alacak kapasitede yapılması gelişmişlik kavramının kültürel boyutunu sorgulamamızı gerektiriyor. Bu sorgulamayı Türkiye için son 25-30 yılı kapsayacak biçimde aşağıda belirlediğimiz ölçütlerle yapabiliriz. Her ne kadar sayısal nitelikte de olsa, bu değerlendirme, Türkiye'deki toplumsal değişme ve kalkınma olgusuna başka bir yönden bakmamıza yardımcı olabilir. Bu konuda birinci el niteliği taşıyan Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine dayanarak bazı değerlendirmelerle hem bugüne ışık tutmaya hem de son 25-30 yılın değişimine bakmaya çalışacağız. Bu değerlendirmeler ağırlıklıla “kullanım” ögesi üzerinde yoğunlaşacaktır.

Müzeler Alanı

Kültürel yaşamın önemli alanlarından birisi müzelerdir. Müze ziyareti bireyin kültürel varlık bilincini besleyen veriler sunar. Tarihsel ve toplumsal varlığını anlamlandırması açısından bireyin müze ziyareti kültürel nitelikli bir eylemdir. Bu konuda Türkiye'de son otuz yıllık durum aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye'de Müzelerin Kullanım Durumu

Yıl	Ziyaretçi Sayısı	Yerli (%)	Yabancı (%)	Yerli Ziyaretçi Sayısının
				Türkiye Nüfusuna Oran (%)
1975	4.746.381	52,5	47,5	6,1
1980	4.264.653	54,0	46,0	5,1
1985	6.378.680	56,9	43,1	7,2
1990	8.483.588	47,9	52,1	7,2
1995	7.971.952	58,3	41,7	7,5
2000	6.892.655	58,4	41,2	5,9
2003	8.048.909	-	-	-

Tablo 1 verilerine göre, Türkiye'deki müze ziyaretçi sayısı son 30 yılda yaklaşık iki katına çıkmıştır. Ancak, aynı dönemde Türkiye nüfusundaki artış dikkate alınarak yapılacak bir değerlendirme daha

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.

sağlıklı olacaktır. Buna göre, Türkiye’de toplumun yaklaşık yalnızca %6’sı müzeleri ziyaret etmektedir ve bu oran son otuz yılda hemen hemen hiç değişmemiştir. Bir başka deyişle, son otuz yıldır Türk toplumunun müzeleri ziyaret etme oranı oldukça düşük bir düzeyde aynı kalmıştır. Müzeler aracılığıyla varlık bilincini güçlendirme açısından toplumun kültürel yaşamında bir gelişme söz konusu değildir. Dikkati çeken bir başka nokta da müzeleri ziyaret eden yerli yabancı ziyaretçi oranının Türk ziyaretçiler lehine küçük miktarda da olsa incelenen zaman diliminde artmasıdır. Burada, Türk ziyaretçilerin en büyük grubunu öğretmenleri aracılığıyla müzelere götürülen ilk-orta öğretim öğrencilerinin oluşturduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla, Türk toplumunun ciddi bir müze bilincinin olduğunu söylemek güç görünmektedir.

Opera, Bale ve Tiyatroda Durum

Genelde toplumun çok küçük bir azınlığı tarafından katılan sanatsal etkinlikler olarak kabul edilen opera ve bale ile daha yaygın izleyiciye sahip olan tiyatrolar, toplumların kültürel yaşamlarının anlamlı parçalarındandır.

Tablo 2. Türkiye’de Tiyatro, Opera ve Bale ve İzleyicisi Durumu

<i>Yıllar</i>	<i>Devlet Türkiye İzleyici Sayısı</i>	<i>Tiyatrosu Türkiye Nüfusuna Oranı (%)</i>	<i>Devlet Türkiye İzleyici Sayısı</i>	<i>Operası Türkiye Nüfusuna Oranı (%)</i>	<i>Devlet Türkiye İzleyici Sayısı</i>	<i>Balesi Türkiye Nüfusuna Oranı (%)</i>
1975/76	322.271	0,8	54.514	0,1	15.052	0,03
1980/81	791.445	1,8	132.931	0,3	51.293	0,1
1985/86	812.035	1,6	138.048	0,3	100.659	0,2
1990/91	906.037	1,6	149.014	0,3	58.028	0,1
1995/96	973.817	1,6	157.907	0,2	96.251	0,1
2000/01	892.027	1,3	207.360*	0,3	-	-

Antik dönemlerde %10-20’lerde olduğu öne sürülen tiyatro izleyici oranı günümüzde Türk toplumunun kültürel yaşamı için ciddi bir geriliği ortaya koyan ayna niteliği taşımaktadır. Zira Tablo 2’de yer alan verilere göre Türk toplumunun yalnızca %1,3’ü tiyatroya gitmektedir. Bu oran son otuz yıldır çok küçük miktarda artmıştır. Bu alanda da Türk toplumunun kültürel yaşamında bir gelişmenin olduğu söylenemez. Özel tiyatro izleyici sayılarının katıldığı durumda tablonun çok fazla değişeceği de düşünülmektedir. Türk toplumunun çok zayıf bir tiyatro kültürü vardır ve bu son otuz yıldır değişmemiştir.

Daha ağır biçimde benzer durum opera ve bale için de söz konusudur. Türk toplumunun yalnızca yaklaşık binde 1-2’si opera ve bale izlemektedir. Bu son derece zayıf bir kültürü ifade eder. Burada oranların düşüklüğünün olumsuzluğu bir yana, daha önemlisi, oranların yirmibeş-otuz yıldır değişmemesi, yani yükselmemesidir. Değerlendirmelerimizde asıl olumsuzluk olarak dikkati çekmek istediğimiz nokta “gelişmemişlikteki süreklilik”tir. Son yirmibeş otuz yılda binde 3-5’lik artışlar gelişmemenin verileridir aslında.

Sinemada Durum

Türkiye’de, özellikle son yıllarda popülerleşen sinemanın izlenme açısından son 25-30 yıllık serüveni incelenmeye değer görünmektedir. Popülerleşmenin nitelikli bir sinema izleyicisi yaratıp yaratmadığı ayrı bir tartışma konusu olmakla birlikte, Tablo 3’e göre, sayısal durum iç açıcı görüntüler oluşturmamaktadır.

Tablo 3. Türkiye’de Sinema İzleyici Durumu

Yıllar	Sinema Sayısı	Yerli Film İzleyici Sayısı	Yerli Film İzleyicisi/Toplam İzleyici (%)	Yabancı Film İzleyici Sayısı	Yabancı Film İzleyicisi/Toplam İzleyici Oranı (%)	Yerli İzleyici Sayısının Türkiye Nüfusuna Oranı (%)
1978	1292	58.255.850	71,9	22.784.862	28,1	190,0
1980	941	38.533.202	61,6	24.027.301	38,4	139,9
1985	767	21.284.575	49,9	21.386.030	50,1	84,4
1990	354	5.668.705	29,5	13.565.271	70,5	34,0
1995	301	1.509.502	16,2	7.796.192	83,8	15,1
2000	606	2.899.103	17,0	14.187.049	83,0	25,2

Veriler en somut olarak son 25-30 yılda sinema izleyicisi sayısının yılda 81milyondan 17 milyona düştüğünü ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, incelenen dönemde Türkiye’deki sinema izleyici sayısı dört kat düşmüştür. Kuşkusuz, bunun başlıca nedeninin televizyon olduğu düşünülebilir. Ancak, sinema kültürünün televizyondaki sinema kültüründen farklı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla, belirlenen düşüşün “sinemada film izlemenin, televizyonda film izleme tarafından ikame edildiği” savıyla geçiştirilemeyeceği ve olumsuz bir gidişat olduğu kabul edilmelidir.

Dikkati çeken bir başka nokta ise, 1978 yılında yaklaşık 58 milyon olan ve toplam izleyici sayısının %72’sini oluşturan yerli film izleyici sayısının 2000 yılında 3 milyona ve oran olarak da %17’ye gerilemesidir. Günümüzde sinema izleyicisinin % 83’ü yabancı film izlemektedir. Bunun olumluluğu ya da olumsuzluğu tartışılabilir. Nitelikli yabancı filmler ve niteliksiz yerli filmler gerçeği yanında ulusal sinemamızın görülen düşüşten olumsuz etkileneceği açıktır.

Çarpıcı olan bir başka veri Türk toplumunun 1978 yılında sinemada film izleme oranınının 2000’li yıllarda 8 kat düşmüş olmasıdır. 1978’de her birey sinemada yılda ortalama 2 film izlerken, günümüzde 4 kişi bir film izlemektedir. Elbette, televizyon, video, CD, DVD gibi teknolojik gelişmeler bu gerilemeye neden olan başlıca etkenler olarak düşünülebilir. Ancak, biz, Türkiye’de teknolojik gelişmelerin bu düşüşü açıklamakta tek başına yeterli olamayacağını düşünmekteyiz.

Yayın Yaşamı ve Kütüphaneler

Kültürel yaşamın ana damarları arasında yayın yaşamı ve kütüphaneler olduğu bilinmektedir. Kültür, bilginin aktarılması toplumsallaşması süreci olarak ele alındığında, yayın yaşamı ve kütüphanelerin bu süreçte ana elemanlardan olduğu anlaşılır olmaktadır. Türkiye’nin anlamlı bir gelişme gösteremediği alanlar olarak yayın yaşamı ve kütüphanelere ilişkin genel veriler Tablo 4’te görülmektedir.

Tablo 4. Türkiye’de Yayın Yaşamı ve Kütüphane Kullanım Durumu

Yıl	Kitap Sayısı	Gazete-Dergi Sayısı	Kütüphane Sayısı	Kaç Kişiyeye Bir Kütüphane Düştüğü
1978	5.033	2.256	483	88.283
1980	4.318	2.019	517	86.531
1985	6.741	2.568	664	76.150
1990	6.586	2.614	810	69.719
1995	5.172	2.594	1.086	56.659
2000	8.905	2.357	1.268	53.473
2004	15.438	2.578	1.350	52.379

Verilere göre, Türkiye’de yılda yayımlanan kitap sayısının son birkaç yıla kadar beş bin-sekiz bin aralığında sıkıştığı anlaşılmaktadır. Benzer durum gazete ve dergiler için de geçerlidir. Bu yayın türleri

de 2300-2500 civarında dolaşmaktadır. Türkiye nüfusunun son 25-30 yılda yaklaşık ikiye, okuryazarlık oranının ise %63'ten %94'e çıktığı dikkate alınırsa yayın yaşamındaki sıkışıklıkların kültür için durgunluktan öte bir gerileme anlamına geldiği söylenebilir. Ayrıca, bu sayılar dünyanın gelişmiş olarak nitelenen bazı ülkeleri ile kıyaslandığında ortaya çok büyük farklılıklar çıkmaktadır. Örneğin, yaklaşık nüfusa sahip İngiltere'de yayımlanan yıllık kitap sayısı 110 000, İspanya'da 47 000'dir. Dolayısıyla, yayın yaşamı açısından kültürel yaşam son derece zayıftır ve bu kronikleşmiş bir durum gibi görünmektedir.

Bilginin toplumsallaşmasını sağlayan ve entelektüel merkezler olarak kabul edilen kütüphaneler için de durum iç açıcı değildir. Her ne kadar kağıt üzerinde sayıları artmış da görünse Türkiye'de yaklaşık 50 000 kişiye bir halk kütüphanesi düşmektedir. Oysa, örneğin, Almanya'da bu rakam 6.000'dir. Son otuz yıllık dönemde halk kütüphanelerine üye olanların oranı %1-2 arasındadır. Bu oran ABD, İngiltere, Finlandiya için yaklaşık %60'lardadır. Gelişmiş ülkeler ile çok büyük bir farklılığın yaşandığı halk kütüphaneleri alanı kültürel yaşamımızın zayıflığını ve bu zayıflığın değişmezliğini yüzümüze vuran bir başka gerçektir.

Sonuç

Türkiye'nin son 25-30 yılının kültürel yaşam açısından geliştiğini söylemek güçtür. Yerinde sayan müze ziyaretçi sayısı, binde oranlarla ifade edilen bale, opera ve tiyatro oranları, gerileyen sinema izleyicisi sayısı ve canlanamayan yayın yaşamı ile toplumsallaşamayan kütüphaneler karşımıza son derece olumsuz bir tablo çıkarmaktadır. Bu olumsuz tablo ile geliştiğimizi söylemek gerçekçi değildir. Yapılacak niteliksel değerlendirmelerle tabloya istisnai olumluluklar yüklenebilir belki ancak bunlar sonucu değiştirici olamayacaktır. İnsan kültürü yarattıkça, kültür insanı yaratır" önermesini ciddiye almak durumundayız. Ancak, kültürel yaşam için bütçeden ayrılan payın binde 2'lerde, buna karşın, Diyanet bütçesinin 3-5 bakanlık bütçesine denk olması, bizim, aslında, bir "kültüre bakış", daha doğrusu, "yaşama bakış" sorunu ile karşı karşıya olduğumuzu göstermiyor mu?

Kaynaklar

DİE (2003) **İstatistik Göstergeler 1923-2002**. Ankara: DİE.
DİE (2005) **Türkiye İstatistik Yılı 2004**. Ankara: DİE.